

VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING KRIMINOLOGIK TAVSIFI

¹**Boymirzayeva Raximaxon Xoshimjonovna**

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti katta o'qituvchisi. Namangan shahri, O'zbekiston Respublikasi,

²**Abduganiyev Temurbek Alimardon o'g'li**

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti 2- kurs talabasi.

Namangan viloyati, O'zbekiston Respublikasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7488285>

ARTICLE INFO

Received: 18th December 2022

Accepted: 27th December 2022

Online: 28th December 2022

KEY WORDS

Determinasiya, huquqbuzarlik, yoshlar jinoyatchiligi, voyaga yetmaganlar jinoyati.

ABSTRACT

Ushbu maqolada voyaga yetmaganlarning jinoyatchilik sabablari, keltirib chiqaruvchi omillar, sabab va oqibat kabilar tahlil etilgan. Maqolada tahlil etilgan masalalar orqali voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligini oldini olish choralari tadqiq etilgan. Bir qator huquqiy hujjatlar va soha olimlarining ushu masalaga oid fikrlari o'rganilgan. Tegishli tavsiyalar berilgan.

Hozirgi davrda voyaga etmaganlar jinoyatchiligi to'g'risida yetarli darajada statistik materiallar to'plangan va uni tahlil qilishning usullari ishlab chiqilgan. Bularning barchasi voyaga etmaganlar jinoyatchiligining ahvolini to'g'ri baholash, undaga miqdor va sifat ko'rsatkichlaridagi (strukturasi va boshqa ko'rsatkichlarini ham) o'zgarishlarni bilish imkonini beradi. Ayrim vaqtlarda alohida hududlardagi jinoyatchilikning miqdor va sifat ko'rsatkichlarida, shuningdek, jinoyat sodir etuvchi shaxslar va turli xil jinoyatlar tarkibida aniq bo'lmagan ma'lumotlar bo'lishiga qaramay voyaga etmaganlar jinoyatchiligining aniq ahvolini bilish imkoniyati bor.

Muayyan yoshdagilar, ruhiy va boshqa ijobiy yoki salbiy xususiyatdagi guruh huquqining bunday o'ziga xos xususiyatlari chetga chiqish bo'lmay, balki voyaga etmaganlar uchun xos bo'lgan xulqiy me'yor hisoblanadi. Keyingi yillarda huquqga xilof bo'lgan xulqli guruhlarining mustaxkamlanish jarayoni yuz berganligi

kuzatilmoqda. Taxminan shunday guruxlarning beshdan uch qismida guruh ishtarokchilari har xil yoshdagilardan iborat bo'lib, bu hol ularning barqarorligini, uzoq muddat mobaynida jinoiy faoliyat olib borishini ta'minlaydi, guruhning qisqa vaqtda bir necha jinoyatlarni amalga oshirish qobiliyatini oshiradi, jinoiy tadbirkorlik bilan, tezkor va qat'iy harakatlar qilishni ta'minlashda muhim omil xisoblanadi.

Jinoyat sodir etilishiga olib keladigan sharoit va sabablar muammosi har qanday kriminologik tadqiqot ishida u yoki bu darajada o'rganiladi. Chunki bu muammo huquq buzishlarni o'rganuvchi asosiy masala hisoblanadi. U billan munosabatlarining buzilishiga, ijtimoiy ijobiy muhitdan uzoqlashuviga olib kelishi mumkin. O'smirlarning oila tomonidan nazoratsiz qoldirilishi o'quv yoki mehnat jamoasining ta'siridan chiqib qolishi ularda mas'uliyatsizlik, hamma xulqlarni qilaverish mumkinligi hislarini mustahkamlashga sabab

bo'ladi. Huquqbuzarlikni birinchi marta qilganda jazosiz qoldirish qonun talablarini inkor qilish, atrofdagilarning fikri bilan hisoblashmaslik odatlarining shakllanishiga sabab bo'ladi. Agarda ana shu bosqichda jinoyatchilikning oldini olish sub'ektlari tomonidan muayyan choralar qo'llanmasa, o'smir ijtimoiy bilim va talablarni o'zida singdirishi qiyinlashadigan ahvolga tushib qoladi, o'z ehtiyojlarini qondirishning mumkin bo'lmagan, hatto qonunga xilof usullaridan foydalanishga o'tib olishi mumkin. Voyaga etmaganlarning jinoiy xulqini etnologik o'rganish yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar natijalari shunday xulosaga olib kelmoqdaki, voyaga etmaganlar jinoyatchiligini hozirgi davrda oldini olishda e'tibor, eng avvalo, o'smirlar tomonidan jinoiy jazolanadigan huquq buzishlarning sodir etishi mumkinligining oldini olishga qaratilishi kerak. Jinoyat uchun jazolashga majbur bo'lgandan ko'ra, uning oldini olish uchun barcha chorani ko'rgan afzalroqdir. Voyaga etmaganlar jinoyatchiligining oldini olish, ular shaxsini tarbiyalash va axloqan tuzatish ijtimoiy faoliyatdir, axloqiy va huquqiy chetga chiqishning hamda uning jinoiy faoliyatga o'sib chiqishining oldini olishdir, voyaga etmagan kishi shaxsidagi endi shakllana boshlagan g'ayri ijtimoiy o'zgarishlarning oldini olib, to'g'ri yo'lga solishdir, shuningdek, unga ta'sir qiluvchi mikromuhitdagi salbiy va kriminogen faktorlarni bartaraf qilib, voyaga etmagan tomonidan jinoyat sodir etilishi oldini olishdir.

Ma'lumki, g'ayriijtimoiy xulq g'ayriaxloqiy, huquqqa hilof va jinoiy bo'ladi. Ana shulardan dastlabki ikkitasi jinoyatchilikning oldini olishning ob'ekti bo'la oladi. Har bir maktab o'quvchisidan

tortib, yuqori mansabda ishlaydigan shaxslargacha bilishlari kerak. Voyaga yetmaganlar o'rtasida ilgari asosan kattalarga xos bo'lgan jinoyatlar, chunonchi: qurol va g'iyohvandlik vositalari bilan savdo qilish; fohishaxona saqlash yoki qo'shmachilik qilish; bosqinchilik; firibgarlik; o'g'rilik mol bilan savdo qilish tobora keng tarqalmoqda. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi doimo asosan gruppaviy xususiyatga ega bo'lgan. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan gruppaviy jinoyatlar ulushi kattalar jinoyatchiligining shunday ko'rsatkichidan taxminan 1,5-5 baravar ortiq va voyaga yetmaganlarning umumiy jinoyatchiligi tarkibida 20-80% ni tashkil etadi.

Yosh, ruhiyat va boshqa shaxsiy xususiyatlarga ko'ra ijobiy va salbiy tusdagi gruppaviy xulq-atvor voyaga yetmaganlar uchun tabiiy hol hisoblanadi. So'nggi yillarda g'ayrihuquqiy xulq-atvorli o'smirlar guruhlarining yiriklashuvi kuzatilmoqda. Jami guruhlar beshdan uch qismi ishtirokchilari yoshining har xilligi ularning mazkur faoliyatga moyilligini yanada kuchaytiradi, uning yanada faollashuviga turtki beradi. O'smirlar guruhlarining uyushgan jinoyatchilikka bo'ysunish jarayoni ham faol kechayotir. Bu guruhlar ishsiz, mayda tijorat bilan shug'ullanuvchi, shuningdek ozodlikdan mahrum qilish joylaridan qaytgan va hayotda o'z o'rnini topa olmagan o'smirlar hisobiga to'lishi uchun ijtimoiy negiz kengayib bormoqda. Kam ta'minlangan oilalardan bo'lgan o'smirlar xufyona iqtisodiyot va uyushgan jinoyatchilik tuzilmalariga tobora faolroq jalb qilinmoqda. Uyushgan jinoyatchilik sardorlari o'smirlarni o'z ta'siri doirasiga bajonidil kiritib, ularning professional jinoiy shakllanishi va o'sishini nazorat

qilmoqdalar. Voyaga yetmagan jinoyatchilarning shaxsiy xususiyatlari ham diqqatga sazovor. Mazkur toifaga mansub jinoyatchilar orasida doimiy daromad manbaiga ega bo'lmagan (ishlamaydigan va o'qimaydigan) o'smirlar ko'pchilikni tashkil etishini deyarli barcha tadqiqotchilar qayd etadilar. Turli ma'lumotlarga ko'ra voyaga yetmagan jinoyatchilar orasida maktab o'quvchilari 38,3% ni, ishlaydiganlar - 11,4% ni, doimiy daromad manbaiga ega bo'lmaganlar - taxminan 30% ni tashkil etadi.

Huquqbuzarliklar sodir etilishiga imkoniyat yaratuvchi sabablar va omillar muammosi har qanday kriminologik tadqiqotda u yoki bu tarzda ko'rib chiqiladi, chunki u kriminologiyani muhim muammolaridan biridir. Uni ilmiy o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Jinoyat sabablari nima-yu, uning omillari deganda nimani tushunish lozim, degan masala bizning kriminologik adabiyotlarimizda, afsuski, hanuzgacha aniq hal qilinmagan. Aksariyat hollarda bu tushunchalar adashtiriladi yoki bir-biriga tenglashtiriladi. Aytilgan holatlar voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining sabablari va omillari muammosiga ham taalluqli. Ushbu masalaga nisbatan har xil yondashuvlar mavjud. Ayrim olimlar voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining sabablari jumlasiga quyidagilarni kiritadi: yashash, o'qish yoki ish joyidagi muhitning salbiy ta'siri; o'qishni tashlab ketgan o'smirlar uzoq vaqt muayyan ish bilan shug'ullanmasligi; o'smirning noto'g'ri tarbiyalanishini belgilovchi shart-sharoit omillari; yoshi katta jinoyatchilarning dalolatchiligi; zo'ravonlik va qonunsizlikni ifodalovchi kitoblar va fil'mlar ta'siri.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining omillari sifatida quyidagilar qayd etiladi:

nazoratsizlik; umumiy ta'lim maktablari va kollejlarda ta'lim-tarbiya ishlarida mavjud kamchiliklar; ishga joylashtirishda hamda ishlab chiqarishda tarbiya ishlarini tashkil etishda mavjud kamchiliklar; madaniy hordiq chiqarishni tashkil etishdagi kamchiliklar; voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish hamda unga qarshi bevosita kurash olib borish vazifalari zimmasiga yuklangan organlar faoliyatidagi kamchiliklar.

Ayrimlar voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining sabablari qatoriga quyidagilarni kiritadi: o'smirning kayfiyati va ruhiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi hayotdagi muvaffaqiyatsizliklar; ma'naviy va axloqiy mo'ljallarning beqarorligi; shaxslar jinoiy guruhi bilan yaqin aloqada bo'lish yoki muayyan sharoitda ular o'smirlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi; ruhiyatining ayrim xususiyatlari; oila yoki jamoadagi noqulay shart-sharoitlar. S.S.Ostroumov va N.F.Kuznetsova fikriga ko'ra, oiladagi tarbiyada yo'l qo'yilgan xatolar huquqbuzarliklar sodir etishning sabablari emas, balki omillaridir. I.I.Karpets nazoratsizlikka ichkilikbozlik bilan bir qatorda jinoyatga shart-sharoit yaratuvchi omil sifatida qaraydi^[1].

Huquqbuzarliklarning sabablari va omillari tushunchalari materialistik dialektika kategoriyalarining muayyanlashtirilgan ko'rinishlari hisoblanadi. Demak, «sabab» va «omil» falsafiy kategoriyalarini tushunib yetmasdan kriminologiyada ularni ilmiy talqin qilish va qo'llash mumkin emas. Sababiy aloqalar – determinatsiya munosabatlari turlaridan biri. Determinatsiya – bu hodisalar o'zaro aloqasining shundan bir usuliki, bunda bir hodisaning yuzaga kelishi boshqa hodisalar

¹ Парнюк М.А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики. – Киев, 1972. 93-.

bilan belgilanadi. Determinatsiya munosabati bir tomondan belgilovchi omillar (determinantlar)ni nazarda tutsa, boshqa tomondan – belgilangan natija (hosila)ni nazarda tutadi. Determinizm umumiy printsiplarga ko'ra, voqealar muayyan tarzda yuz beradi va ular yuzaga kelishi mobaynida kechadigan jarayonlar belgilovchi omillar majmuidan tarkib topadi. Falsafiy adabiyotlarda determinatsiya jarayonining quyidagi tarkibiy qismlari farqlanadi: 1) shart-sharoit; 2) faoliyat; 3) harakat (oqibat, natija). Shart-sharoit deganda mazkur hodisa yoki uning xossalari yuzaga kelishi, mavjud bo'lishi, o'zgarishi yoki yo'qolishini belgilovchi muhim omillar majmui tushuniladi. U yoki bu hodisa ma'lum joyda tegishli shart-sharoit yuzaga kelgan holdagina yuz berishi mumkin va muayyan shart-sharoit mavjudligi tufayli mavjud bo'lishi mumkin. «Shart-sharoit» tushunchasidan «muhit» tushunchasini farqlash lozim. So'nggi zikr etilgan tushuncha nafaqat shart-sharoit sifatida amal qiladigan omillarni, balki mazkur hodisada ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan bilvosita omillarni ham o'z ichiga oladi. Bu qoida kriminologik tadqiqotlar uchun ayniqsa muhim, chunki ijtimoiy muhitda jinoyat sodir etilishiga imkoniyat kriminogen omillarni ham, bilvosita omillarni yoki kriminogen omillarga qarshi omillarni ham e'tiborga olish lozim. Shart-sharoitga aylanuvchi omillar belgilangan hodisa yuz bergunga qadar tasodifiy holatlar majmui sifatida mavjud bo'ladi. Shunday qilib, o'z holicha mavjud bo'lgan muayyan omillar determinatsiya jarayonida o'zlarini belgilayotgan hodisaga nisbatan shart-sharoitga aylanadi. Shart-sharoitning mavjudligi hodisa yuz berishi mumkinligini anglatadi. Qanday qilib

imkoniyat borliqqa aylanadi, nimaning ta'sirida harakat (oqibat) paydo bo'ladi? Determinatsiya jarayonining mazkur unsuriga xos bo'lgan faoliyat – sabab ta'sirida. Demak, sabab shart-sharoitni harakatga aylantiruvchi faol asosdir. Sababni faqat uning oqibati orqali tushunish mumkin va aksincha, oqibatning tabiatini faqat uning sababi orqali aniqlash mumkin, chunki ular bir-birini taqozo etadi [2].

Sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashga nisbatan to'rt xil yondashuvni farqlash mumkin:

1) «Kanditsionalistik» (shartli) yondashuv sabab deganda mazkur oqibat uchun zarur va yetarli bo'lgan holatlar majmuini tushuniladi [3].

2) An'anaviy yondashuv. Bunda tashqi ta'sir mazkur oqibatning sababi hisoblanadi. Kriminologiyada jinoyatlar ular sodir etilgan sharoit hamda boshqa shaxslar, shu jumladan jabrlanuvchilar xulq-atvori bilan bevosita bog'lanadi. Shuni ta'kidlash lozimki, kriminologiyada sababiyatning «an'anaviy» talqini tor xususiyatga ega bo'lib, deyarli hech qachon yakka holda qo'llanilmaydi, balki doim boshqacha yondashuvlar bilan to'ldiriladi.

3) An'anaviy-dialektik yondashuv keng tarqalgan va kriminologik adabiyotlarda ancha puxta ishlab chiqilgan yondashuv hisoblanadi. Unga ko'ra, mazkur oqibatni yuzaga keltiruvchi hamma narsa sababdir. Muayyan tashqi holatlar ta'sirida ob'ektda o'zgarishlar yuz berishi mumkin. Ayrim mualliflar salbiy ijtimoiy-ruhiy hodisalar va jarayonlarni jinoyatchilik va jinoyatning «bevosita» sababi deb hisoblaydi.

Bundan «Jinoyatchilik sabablari doim ijtimoiy-psixologik tabiatga ega bo'ladi», degan xulosa kelib chiqadi. Bu ijtimoiy-psixologik muammolar kriminologiyada

ikki yo'nalishda, birinchidan, jinoiy xulq-atvor va jinoyatchilikning genezisini aniqlash nuqtai nazaridan, ikkinchidan, ko'rib chiqilayotgan hodisaga qarshi kurash, shu jumladan huquqbuzarliklarning oldini olish nuqtai nazaridan o'rganilishi lozim. Shaxsni kriminologik jihatdan o'rganishda uni ijtimoiy muhitga bog'lab tahlil qilish muhimdir, chunki jinoiy xulq-atvorni muhit yoki shaxsning o'zi emas, balki ularning o'zaro ta'siri yuzaga keltiradi. Binobarin, ijtimoiy shart-sharoitning jinoiy xulq-atvor bilan aloqasi murakkab xususiyat kasb etadi, bunda ijtimoiy shart-sharoit doim jinoyatda shaxs orqali namoyon bo'ladi. Jinoyatchilikning ijtimoiy-psixologik jihatlari to'g'risida so'z yuritganda, jinoyatchilik jinoyatlarning oddiy yig'indisi yoki majmui emasligini, u o'z qonuniyatlari, miqdor va sifat ko'rsatkichlariga ega ekanligini qayd etib o'tish lozim. Jinoyatchilikning asosiy sabablarini aniqlash uchun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishini, uni belgilovchi aloqalar va munosabatlarni o'rganish va ularni jinoyatchilikka bog'lab tahlil qilish kerak. Jinoyatchilik mintaqaviy xususiyatlarga ham bog'liq bo'ladi. Binobarin, uni ham alohida o'rganish lozim. Mikromuhitni hisobga olish ham muhim ahamiyatga ega, chunki shaxs xulq-atvori, uning shakllanishi oilaga, uning do'stlari, tanishlari, qo'shnilari va hokazolar muhitiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi kattalar jinoyatchiligi bilan bir xil sabablarga ega, biroq ularning voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga ta'sir ko'rsatish mexanizmi ancha farq qiladi. Bu sabablar shaxsning shakllanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Mazkur tarbiya tashkiliy va stixiyali jihatlarni, tarbiya hamda tegishli

ijtimoiy amaliyot ta'sirini o'z ichiga oladi[4]. Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi huquqbuzarliklarning oldini olishning kriminologik muammolarini o'rganish voyaga yetmaganlar ijtimoiy kategoriyasining mazmuni, uning shakllanishi, rivojlanishi va jamiyatdagi o'rni, voyaga yetmaganlarning ideallari, qadriyatlari, mo'ljallari va faol hayotiy pozitsiyasining shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy omillarliklar sodir etilishiga imkoniyat yaratuvchi sabablar va omillarni bartaraf etish yoki ularni neytrallashtirishga qaratilgan davlat va jamiyat chora-tadbirlari majmuini tushunish odat tusini olgan[5]. Ko'pgina kriminologlar jinoyat va boshqa huquqbuzarliklarning umumiy va maxsus profilaktikasini farqlaydilar, shuningdek kriminologik profilaktikaning turli vazifalari va darajalarini qayd etadilar². O'tkazilgan tadqiqotlar aksariyat voyaga yetmagan jinoyatchilar shaxsining shakllanishi yo'lidagi birinchi bosqich shaxs tarbiyasining og'irligi hisoblanishini ko'rsatadi. Kriminologik jihatdan bu tushuncha g'ayriijtimoiy shaxsning axloqsiz shaxs hamda qisman huquqbuzar shaxsi kabi tiplariga mos keladi.

Tarbiyasi og'ir o'smir – bu axloqan tuzatish va qayta tarbiyalashga muhtoj bo'lgan voyaga yetmagan shaxs. Uni axloqan tuzatish va tarbiyalash mazkur shaxs jinoyatchiga aylanishining oldini olish, shuningdek uning jamiyat bilan normal aloqalarini tiklash, unda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish maqsadida amalga oshiriladi. Har bir voyaga yetmagan tarbiyasi og'ir shaxsning xulq-atvori o'ziga xosdir; u o'smir shaxsi shakllanishining ob'ektiv va sub'ektiv omillari bilan

belgilanadi. Bu tarbiya va profilaktika ishlarida individual yondashuv yetakchilik qilishi lozimligini anglatadi. Afsuski, amalda tarbiyasi og'ir o'smirlarga nisbatan asosan og'zaki ta'sir ko'rsatish vositalari (tanbeh, hayfsan va sh.k.) qo'llaniladi. Tarbiyasi og'ir o'smirlarga juda to'g'ri, xayrixoh munosabatda bo'lish, uning potentsial imkoniyatlariga ishonch bildirish muhimdir.

Maktab bolalar va o'smirlar hayoti va xulq-atvori uchun mas'ul pedagogik markazga aylanishi lozim. Agar jinoyatlarni profilaktika qilishning ixtisoslashmagan sub'ektlari zararli ta'sir manbalarini bartaraf etishga qaratilgan tarbiya va profilaktika choralari o'z vaqtida ko'rmasalar, tarbiyasi og'ir o'smir pedagogik va ijtimoiy beqarorlikning navbatdagi bosqichiga o'tishiga sababchi bo'ladilar. Bu bosqich o'smirning oiladagi, maktabdagi, ishdagi munosabatlari yanada yomonlashuvi, u ijtimoiy jihatdan ijobiy muhitdan uzoqlashishi bilan tavsiflanadi. Oiladagi nazoratsizlik, o'quv yoki mehnat jamoasi ta'siridan chetda qolish o'smirda mas'uliyatsizlik va boshboshdoqlik tuyg'usini mustahkamlaydi. Dastlabki huquqbuzarliklarning jazosizligi qonun talablariga bepisandlik, atrofdagilar fikri bilan hisoblashmaslik odatini rivojlantiradi. Agar jinoiy xulq-atvor genezisining birinchi bosqichida jinoyatlarni profilaktika qilishining ixtisoslashgan sub'ektlari (voyaga yetmaganlar bilan ishlovchi komissiyalar va inspeksiya, maxsus maktablar va h.k.) tegishli choralarni ko'rmasalar, bu o'smirning g'ayriijtimoiy moyilliklarini yanada chuqurlashtiradi. Voyaga yetmaganlar jinoiy xulq-atvorining etnologiyasini o'rganish hozirgi sharoitda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga qarshi

kurashda jinoyatlar profilaktikasi asosiy o'rinni egallashi lozimligini ko'rsatadi.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini profilaktika qilish – bu xulq-atvori axloqiy va huquqiy normalar chegarasidan chetga chiqayotgan, lekin hali jinoiy tus olmagan voyaga yetmaganlar shaxsini axloqan tuzatish va qayta tarbiyalash borasidagi maxsus faoliyat. Bu yerda g'ayriijtimoiy xulq-atvorning uch turi (axloqqa zid, g'ayrihuquqiy va jinoiy xulq-atvor) dan dastlabki ikkitasi profilaktika ob'ekti sifatida amal qiladi. Shunday qilib, profilaktika o'z mazmuniga ko'ra barcha voyaga yetmaganlarga qaratilgan umumiy tarbiyaviy choralar bilan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan jinoyat- huquqiy choralar o'rtasida oraliq bo'g'in hisoblanadi. Umumiy profilaktika choralari asosan beqaror oilalarning salbiy ta'sirini neytrallashtirish, muhtoj o'smirlarga davlat va jamoat yordamini ko'rsatish (vasiylik va homiylik o'rnatish, mehribonlik uyi, maktab-internatga yuborish, o'qishga yoki ishga joylashtirish), voyaga yetmaganlarga ta'lim-tarbiya berish bilan shug'ullanuvchi muassasalar faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etish, o'smirlarning dam olishini oqilona tashkil etish, voyaga yetmaganlar qonun hujjatlariga rioya etishi ustidan nazorat olib borish va hokazolarni nazarda tutadi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish bilan bog'liq barcha choralar uning bosh vazifasini amalga oshirish – boshlangan shaxs buzilishini to'xtatishga, uning ayrim salbiy xususiyatlariga barham berishga, shuningdek mikromuhit kriminogen omillarining ta'siriga chek qo'yishga qaratilishi lozim. Profilaktika chora-tadbirlari tarbiyasi og'ir o'smirlar g'ayriijtimoiy xulq-atvorning yanada xavfliroq shakllariga o'tishini to'xtatishlari,

ular kelajakda to'g'ri yo'lga kirib, faol hayotiy pozitsiyani egallashlarini ta'minlashi lozim. Jiddiy kamchilik shundan iboratki, voyaga yetmaganlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar va jamoat tashkilotlarining profilaktik ta'siri doirasiga asosan huquqbuzarliklar sodir etganlaridan keyin tushadilar.

O'smirlarning g'ayriijtimoiy moyilliklarini dastlabki bosqichda profilaktika qilish choralari qo'llashga nisbatan yuzaki yondashish hollari mavjudligini ham qayd etib o'tish lozim. Masalan, voyaga yetmaganlar bilan ishlash inspeksiylari va komissiyalar asosan tarbiyasi og'ir o'smirlarning o'ziga ta'sir o'tkazadi. Ularning beqaror ota-onalariga nisbatan esa, nari borsa ma'muriy choralar ko'rish bilan kifoyalanadi. Vaholanki, bu choralar o'z holicha o'smirning mikromuhitini sog'lomlashtira olmaydi. Ko'pincha bu o'smir bilan o'tkazilgan tarbiya ishlarining barcha natijalarini chippakka chiqaradi. Bu sohada qonuniylikka rioya etilishi ustidan prokuror nazorati choralari ham muhim ahamiyatga ega. Nazoratni tashkil etishga nisbatan yuzaki yondashuv shunga olib

kelmoqdaki, ayrim qarorlar bajarilmayapti yoki o'z vaqtida va to'liq bajarilmayapti.

"O'zbekiston Respublikasining Prokuratura to'g'risida"gi qonuni prokuratura organlari zimmasiga huquqni muhofaza qilish organlarining jinoyatchilikka va boshqa huquqbuzarliklarga, shu jumladan voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va huquqbuzarligiga qarshi kurash faoliyatini muvofiqlashtirish vazifasini yuklaydi. Bu profilaktika ishining barcha ishtirokchilari kuch-g'ayratini birlashtirishni nazarda tutadi va ayni vaqtda prokurorlarning nazorat funktsiyalarini bajarish majburiyatini soqit etadi. Prokuraturaning vazifasi – jinoyatlarning oldini olish, voyaga yetmaganlarni tarbiyalash uchun mas'ul xodimlar o'zlariga yuklangan qonuniy vakolatlarni qanday amalga oshirayotgani ustidan nazoratni kuchaytirish[6]. Biroq yuqorida aytilganlarning o'zidan ko'rinib turibdiki, profilaktika faoliyatini yanada takomillashtirish – huquqiy jamiyat rivojlanayotgan sharoitda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga qarshi kurashning samaradorligini oshirishning muhim vositasidir.

References:

1. Парнюк М.А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики. – Киев, 1972. 93-.
2. Гегель Г.Ф. Работы разных лет: В 2-х т. – М., 1973. Т. 2. – 107-б
3. Иванов В.Г. Причинность и детерминизм. – Л., 1974. – 14-15-б.
4. Игошев К.Е. Социальный контроль и профилактика преступлений. – Горький, 1976. 39-40-б
5. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. – М., 1981. – 35-б
6. "O'zbekiston Respublikasining Prokuratura to'g'risida"gi qonuni .